

drs. J. Hoffenaar

tweede luitenant der intendance

De militaire aftocht uit Indonesië 1949-1951

De KL gaat uit Indonesië weg. Het KNIL wordt gereorganiseerd en aan het einde van de reorganisatie, die een halfjaar zal duren, opgeheven. Nederlandse zee- en luchtmachtverkrachten verlaten Indonesië eveneens. Het soevereine Indonesië zal zelf voor zijn defensie zorgdragen, zoals elke soevereine natie dat pleegt te doen, en in de overgangstijd zal Indonesië gebruik maken van hulp en bijstand, welke Nederland, voor zover Indonesië dat vraagt, zal geven.

Aldus luidde de zakelijke mededeling van staatssecretaris van oorlog mr. W. H. Fockema Andrae in het Strijdkrachtenprogramma voor de radio op 3 november 1949, een dag na de afsluiting van de Ronde-tafelconferentie (RTC). Na twee en een halve maand onderhandelen hadden de Nederlandse en de Indonesische delegaties de laatste knopen doorgemaakt. De soevereiniteit over Nederlands-Indië zou op 27 december 1949 aan de Verenigde Staten van Indonesië worden overgedragen en deze federale staat zou samen met het Koninkrijk der Nederlanden een Nederlands-Indonesische Unie vormen, waarbinnen een aantal zaken gemeenschappelijk zou worden behartigd.

Omdat dit laatste in de praktijk weinig om het lijf had, betekenden de resultaten van de RTC voor Nederland dat het pleit definitief in zijn nadeel was beslecht. Een ware volksverhuizing kwam op gang. De meeste KL- en KM-militairen keerden terug naar Nederland. De helft van de Europese (Nederlandse) KNIL-militairen nam de boot naar ons land om zich te voegen in de gelederen van de KL, die met gezwinde spoed werd opgebouwd. De andere helft demobiliseerde in Indonesië of in Nederland. Indische bestuursambtenaren paktten eveneens hun biezen. Planters, handelaren en industriëlen bleven, totdat ook zij in 1956 Indonesië gedwongen moesten verlaten. Dat waren allemaal ingrijpende gebeurtenissen die, vooral vanwege het plotselinge karakter ervan, maar moeilijk waren te begrijpen en te verwerken. Veel Nederlanders hadden last van een dekolonisatietrauma.¹

Het verlies van Indië roept veel vragen op. Waarom werd de soevereiniteit in december 1949 overgedragen en moesten de militairen zo overhaast vertrekken? Vele oud-militairen vragen zich af of het wel zover had moeten komen. Bij de beantwoording van die vragen zal moeten worden gekeken naar de internationale aspecten van het conflict, de binnenlandse factoren — zowel aan Indonesische als aan Nederlandse kant — en zeker ook naar de militaire kant van de kwestie, zowel op strategisch als op tactisch niveau. Een andere vraag is: hoe verliep de aftocht precies en welke problemen deden zich daarbij voor? Tot slot, de recente aandacht voor de veteranenproblematiek doet vermoeden dat het verlies van Indië en de militaire aftocht door velen nog niet zijn verwerkt. Bij dat laatste kunnen enkele kanttekeningen worden geplaatst.

Onverzoenlijke uitgangspunten

In Nederlands-Indië werd, evenals elders in Zuidoost-Azië, het dekolonisatieproces na 1945 versneld. Versneld, omdat, zeker met de kennis achteraf, kan worden gesteld dat vrijwel overal in deze regio de eerste aanzetten daartoe reeds voor de Tweede Wereldoorlog vielen waar te nemen.

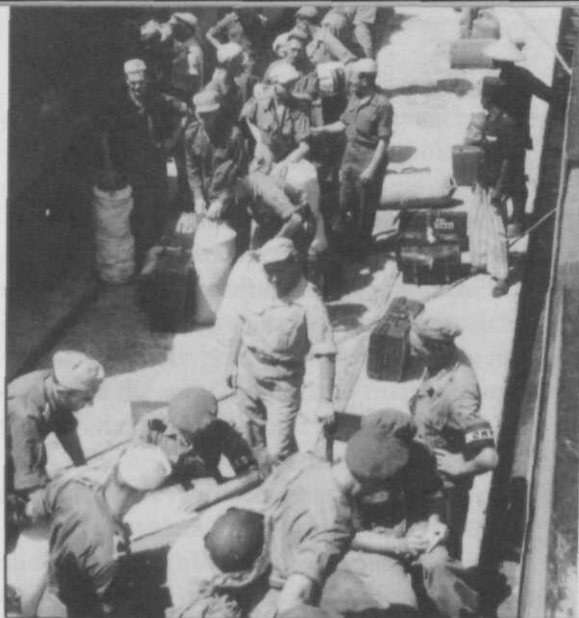
Hier raken wij meteen de achilleshiel van het Nederlandse beleid ten aanzien van Indië na 1945. In Nederland beseften men niet dat in Indië een ware sociale en nationalistische revolutie gaande was. Grote delen van de bevolking stonden achter de nationalistische onafhankelijkheidsidealen. Als oorzaken hiervoor kunnen worden aangewezen: het feit dat het Nederlands-Indische bestuur vóór de oorlog de Indonesiërs in hun politieke rechten altijd kort had gehouden, dat Nederland niet in

¹ Ontleend aan: A. Lijphart — *The trauma of decolonization: the Dutch and West New Guinea*. New Haven/Londen (1966).

staat was geweest Indië tegen de Japanse aanval te verdedigen, en de Japanse bezetting.

Slechts weinigen, zoals luitenant gouverneur-generaal dr. H. J. van Mook, beseften na de oorlog dat Nederland niet kon doen alsof er in Indië niets was veranderd en dat de Nederlanders niet zonder meer konden terugkeren. De meeste Nederlanders dachten echter, meestal in alle oprechtheid, eerst de rust en de orde te kunnen herstellen en vervolgens te praten over zelfstandigheid op termijn. In de beroemde 7-Decemberrede (1942) van Koningin Wilhelmina, waarin de Indonesiërs op den duur meer zelfstandigheid werd beloofd en die, in ieder geval publiekelijk, als leidraad van de Nederlandse Indië-politiek gold, werd geen termijn genoemd. In Nederland had men geen haast, dat was duidelijk. Spoedig bleek dat de meeste Nederlanders nog niet rijp waren voor een versnelde onafhankelijkheid van de kolonie in de Oost. De Republiek werd voorgesteld als een „zooitje ongeregeld”, dat absoluut niet de meerderheid van de bevolking vertegenwoordigde. Begrip groeide er wel voor enkele leiders als Sjahrir en Hatta, maar verder bleef het beeld vrijwel onveranderd. De Indonesische bevolking was in de visie van de meeste Nederlandse beleidsmakers en de bevolking verdeeld in goedwillenden, die recht hadden op Nederlandse bescherming, en extremisten die het volk terroriseerden. Na de eerste anderhalf jaar waarin aan Nederlandse zijde nog serieus werd gezocht naar compromissen, verhardde het Nederlandse beleid. Nederland startte een politiek gericht op de vorming van deelstaten, waarvan de Republiek op Java en Sumatra er één zou zijn. Hoe men het ook wendt of keert, dit kwam in de praktijk neer op een verdeel-en-heerspolitiek, gericht op een zo groot mogelijke Nederlandse invloed in de archipel. De verborgen Nederlandse agenda, zo is het wel eens omschreven, bestond slechts uit één punt: de zekerheid verkrijgen dat in een toekomstig onafhankelijk Indonesië ruimte zou blijven voor Nederlandse ondernemers en kennis, alsmede voor het KNIL.² „Indië verlorren, rampspoed geboren” was een algemeen aanvaarde theorie.

De Indonesische partij bood gedurende het conflict voortdurend een chaotische aanblik; hoe kan

Afscheid van Indië

het ook anders in een revolutionaire situatie. De leiders waren bereid tot het sluiten van compromissen; de radicale achterban, bestaande uit de TNI, losse strijdgroepen en jongeren, wilde daarentegen het Nederlandse gezag in de archipel onder geen enkele voorwaarde meer erkennen. De federalisten, de vertegenwoordigers van de deelstaten en -gebieden en voorstanders van een toekomstige federale Indonesische staat, gingen aanvankelijk een heel eind met het Nederlandse beleid mee. Zij trachtten aldus speelruimte ten opzichte van het dominante Java te creëren.

De kentering

Vanaf 1948 begon Nederlands positie te verzwakken. Een groot aantal factoren hielp de kolonie een handje. Van doorslaggevend belang was de veranderde houding van de Verenigde Staten. Tot de zomer van 1948 stonden zij achter Nederland, mits ons land de wapens niet hanteerde. Zij trachtten door het voorzitterschap van de VN-commissie van goede diensten Nederland impliciet te steunen. Het (voorlopige) herstel van het Nederlandse gezag in Indië zou het communisme aldaar tegenhouden. Bovendien was het met het oog op de Russische dreiging in Europa zaak om niet al te grote meningsverschillen tussen de Westerse staten te creëren. De VS konden niet al te duidelijk voor hun pro-Nederlandse standpunt uitkomen, omdat dit in strijd was met het door hen beleden anti-kolonialisme en zodoende zowel in het binnenland, als in het buitenland veel kwaad

² J. van Doorn en W. J. Hendrix — *The process of decolonisation 1945-1975. The military experience in comparative perspective*. Rotterdam (1987)40.

bloed zou zetten. Vanaf half 1948 raakten steeds meer Amerikaanse beleidsmakers ervan overtuigd dat het Nederlandse beleid niet juist was en bovendien voor het indammen van het communisme niet effectief. Zij constateerden dat het nationalisme in Indonesië aan kracht won en dat een georganiseerd bestuur van de grond kwam. Bovendien waren naar het oordeel van de VS de Nederlandse troepen hard nodig voor de wederopbouw van een leger in Europa: de Koude Oorlog was in alle hevigheid uitgebroken.

Velen in Nederland waren destijds, en zijn ook nu nog, geneigd bij een analyse van het verlies van Indië verwijtend met de vinger in de richting van de Verenigde Staten te wijzen. Ten onrechte. Het heeft meer weg van zwartepieten dan van kritisch zelfonderzoek. Immers, of de VS het bij het juiste eind hadden is van secundair belang (zij hadden het ten aanzien van Nederlands-Indië overigens wel). Van primair belang is of het Nederlandse beleid juist was. Dit was gebaseerd op een verkeerde inschatting van de gevoelens van de Indonesische bevolking en op een onderschatting van de beginselen van *raison d'état*.

Terwijl de internationale druk op Nederland toenam, ging een aantal andere factoren een belangrijke rol in het conflict spelen. Nederland kon het namelijk financieel en economisch niet langer volhouden een groot leger overzee in stand te houden. De wederopbouw kostte veel geld. Dat kwam vanaf 1948 voor een deel in de vorm van de Marshall-hulp uit de VS. Deze dreigden nu met stopzetting van de dollargiften wanneer Nederland zijn Indië-politiek niet wijzigde. Ook voor de opbouw van een leger in Europa waren geld en mankracht nodig. Bezuinigingen hadden de regering al gedwongen vanaf 1948 minder troepen naar Indië te sturen. De Russische inval in Tsjecho-Slowakije in februari 1948 deed het grote publiek het belang van een sterke defensie in Europa beseffen. Tevens moet worden bedacht dat er ook een niet te verwaarlozen sociale factor om de hoek kwam kijken. Hoeveel jongemannen moesten nog uit hun gezin, werkkring of opleiding worden gerukt en naar Indië worden gestuurd alvorens rust en orde daar zouden zijn gehandhaafd? Hoeveel slachtoffers zou dit nog kosten?

Ook aan het Indonesische front ontwikkelden zich de zaken steeds meer ten voordele van de Republiek. Zoals gezegd, was het Republikeinse be-

stuur levensvatbaar. Dat bleek overduidelijk bij het neerslaan van de communistische coup in Madioen in september 1948. Die gebeurtenis gaf voor de VS de doorslag om hun beleid te wijzigen. Ook de federalisten wijzigden hun standpunt vanaf het najaar van 1948. Zij voelden zich herhaalde malen door de Nederlandse regering gepasseerd en gingen zich meer en meer achter de Republikeinse banier scharen, erkennend dat de bevolking de Republiek bij uitstek als de vertegenwoordiger van het onafhankelijkheidsideaal zag. Een belangrijke ontwikkeling was bovendien dat men in ondernemerskringen in de loop van 1947/48 steeds sterker tot de overtuiging kwam dat het aantrekkelijker was met de Republiek samen te werken dan haar te bestrijden. De ondernemers meenden dat op deze manier hun zaken beter werden geënd.

Last but certainly not least moet bij de analyse van de ommekeer in de Nederlands-Indonesische krachtsverhoudingen worden gekeken naar de specifiek militaire kant van de zaak. Er werd een guerrilla gevoerd. De speerpuntenstrategie van legercommandant luitenant-generaal S. H. Spoor was hierop slecht toegesneden. Ik kom hierop later nog terug. Er was in 1948 in toenemende mate sprake van een militaire patstelling. De TNI, die zich steeds beter ging organiseren, beheerste het platteland en de berggebieden, terwijl de Nederlandse troepen de steden en de economische centra in handen hadden.

In het licht van alle bovengenoemde ontwikkelingen moet de eind 1948 ingezette militaire actie veeleer worden gekarakteriseerd als een wanhoopsoffensief. Aan de beslissing om tot deze operatie over te gaan was langdurig beraad voorafgegaan. De autoriteiten zagen geen alternatief. Nederland had vrijwel alle steun in het buitenland en in Indië verloren en kon alleen nog maar vertrouwen op hulp van hogerhand. Een duidelijk beleid voor ná de actie ontbrak. Het Nederlands-Indische kaartenhuis stortte na de operatie dan ook vrijwel onmiddellijk ineens. Spoor's speerpuntenstrategie bleek niet effectief.³ De Nederlandse troepen waren niet in staat de nieuw bezette gebieden op Java en Sumatra metterdaad te beheersen. De Republikeinse troepen lieten zich niet in-

³ Het Nederlandse militair-strategische beleid is onderwerp van de eind dit jaar te verschijnen dissertatie van mevr. drs. P. M. H. Groen.

sluiten en overmeesteren. De militaire leiders werden niet gevangen genomen en konden hun manschappen reorganiseren en aanzetten tot een zeer effectieve guerrilla. Met deze ontwikkelingen geconfronteerd zag Spoor zich in maart 1949 genoodzaakt de geplande pacificatietermijn van drie tot zes maanden los te laten en uit te gaan van een periode van maar liefst anderhalf jaar. Dat was mede een argument voor de Nederlandse regering om haar koers in de door de Republikeinen gewenste richting te verleggen.

Onder internationale druk verlieten de Nederlandse troepen Djokjakarta in mei 1949 en werden de tijdens de actie gevangenen genomen politieke leiders van de Republiek weer in hun posities hersteld. Dat zulks bij de Nederlandse militairen, die in een afmattende guerrilla waren verwickeld, een grote kater veroorzaakte, is te begrijpen. Een paar maanden later volgde een officiële wapenstilstand. Vervolgens gingen de partijen aan de onderhandelingstafel zitten. In de Ronde-tafelconferentie moest Nederland alle troepen uit handen geven, ook de militaire. Het KNIL werd opgeheven. De TNI werd de kern van de Republiek. Van een gemeenschappelijke Uniedefensie kwam niets terecht; alleen een militaire missie bleef achter. De Republiek zou met behulp van de TNI al snel ook de politieke overeenkomsten ongedaan maken door reeds acht maanden na de soevereiniteits-overdracht de eenheidsstaat uit te roepen.

Tegenwerpingen

Op menige reünie van oud-Indiëgangers vallen diverse tegenwerpingen tegen het voorgaande be-toog te beluisteren. Wanneer de Nederlandse militairen tijdens de eerste politionele actie naar Djokjakarta hadden mogen doorstoten, zo luidt een van die tegenwerpingen, dan was de Republikeinse tegenstander zo'n gevoelige klap toegebracht dat hij er misschien wel nooit meer bovenop was gekomen en Nederland in staat was geweest Indië in een rustig tempo naar de onafhankelijkheid te leiden. Deze theorie heeft een grote aantrekkingskracht, althans bij eerste kennismaking. Maar de wens lijkt hier de vader van de gedachte. Het is namelijk zeer de vraag — het blijft natuurlijk speculeren — of Nederland zijn gezag had kunnen handhaven. De aanhangers van de

Republikeinse zaak zouden niet opeens andere gedachten erop nahouden. Bovendien moet de vraag worden gesteld of een vervolg van de succesvolle opmars niet ook in militair opzicht een schijnoverwinning was geweest. De Republikeinse troepen vluchtten immers het zijterrein in. De ervaringen na de tweede politionele actie, toen de TNI weliswaar veel beter was georganiseerd dan medio 1947, doen het ergste vrezen. De nationalistische brand smeulde en zou, zo kunnen wij achteraf vrijwel zeker aannemen, vroeg of laat weer opvlammen.

Het terugtrekken uit Djokja in mei 1949 werd destijds, maar wordt ook heden ten dage, als een dolkstoot in de rug ervaren. „De politiek” was laf en veranderde de militaire overwinning in een totale nederlaag. In deze redenering wordt echter het feit veronachtzaamd dat Nederland schaakmat stond. De meest wijze oplossing was dan ook zich zonder verder gezichtsverlies uit Indië terug te trekken. In dit licht moet ook de uitzonderingspositie van Nieuw-Guinea worden gezien: het was een doekje voor het bloeden. Het was niet iedereen gegeven die realiteit onder ogen te zien. Zo drongen nog tijdens de Ronde-tafelconferentie bijna alle hoge militairen in Indië aan op een derde politionele actie.⁴ Het verloop van de Nieuw-Guinea-affaire, waarbij sprake was van een herhaling van zetten, laat zien dat Nederland het verlies van Indië ook tien jaar later mentaal nog niet had verwerkt.

In sommige delen van Indonesië werden de Nederlandse troepen destijds met gejuich door de bevolking verwelkomd. Het Nederlandse beleid werd gesteund door de Indonesische bevolking, redeneerde men vervolgens. Het gejuich had echter alles te maken met de behoefte aan orde en rust, maar weinig met vreugde over de terugkomst van de Nederlanders: vrij veel Indonesiërs beschouwden hen niet meer als hun meesters. Dat was verleden tijd. Het overgrote deel van de bevolking steunde het Republikeinse onafhankelijkheidsstreven. Zij zat echter tussen twee vuren. Angst voerde de boventoon. Beide partijen deinsden niet terug voor geweld om delen van de bevolking achter zich te krijgen. Dat in een dergelijke situatie de komst van Nederlandse militairen — waardoor voorlopig de rust zou terugkeren —

⁴ J. G. de Beus — *Het laatste jaar van Nederlands-Indië*. Rotterdam (1987)144.

werd verwelkomd, is dan ook zeer goed te verklaren; alleen anders dan veelal gebruikelijk.

De militaire aftocht

De RTC-afspraken bezegelden het lot van de Nederlandse strijdmacht in Indië. Deze moest zo snel mogelijk worden afgevoerd en werd slechts in geringe mate geduld voor het verlenen van advies en het geven van opleidingen. Alleen de Koninklijke marine was nog een taak bij mijnneveegoperaties toebedacht.

De terugkeer van de KL-militairen bracht grote problemen mee. De doorgangskampen in Indonesië konden de stroom nauwelijks verwerken: in de maanden maart, april en mei 1950 vertrokken er ruim 10.000 per maand. Bovendien kostte het de grootste moeite om voldoende extra buitenlandse schepen te charteren. De afgesproken repatriëringstermijn van zes maanden bleek al snel te kort. De betrokken instanties gingen vervolgens ervan uit dat de KL Indonesië in september zou hebben verlaten. Ook ditmaal bleek het niet mogelijk de belofte gestand te doen; geen nieuw fenomeen, want al vanaf de eerste politionele actie waren de repatriëringstermijnen voortdurend verschoven. Nu vertraagden de problemen van de Amboneze ex-KNIL-militairen de verscheping. De laatste KL-militairen, met uitzondering van de leden van de Nederlandse Militaire Missie, verlieten Indonesië op 4 juni 1951 per vliegtuig.

De Ambonezenkwestie, waarop later nog wordt teruggekomen, vormde een onderdeel van de totale liquidatie van het KNIL. Het kille besluit het Indische leger op te heffen had een opmerkelijke, en voor de betrokken militairen dramatische, voorgeschiedenis. In de visie van de Nederlandse en Indische politici en legerleiding moest dit paradoxaal een centrale rol spelen bij de opbouw van het Indonesische leger, alsmede, na een fusie met de KL, de Nederlandse invloed in de Uniedefensie zo groot mogelijk doen zijn. De Republiek stond op een geheel ander standpunt. In haar ogen moest het KNIL worden ontbonden en vervolgens moest de ex-KNIL-militairen de mogelijkheid worden geboden individueel naar het Indonesische leger over te gaan. De federalisten meenden dat het KNIL in zijn geheel een orgaan van de nieuwe staat moest worden. Het zou dan een te-

genwicht tegen Java, de Republiek en de TNI vormen. Naarmate de Republikeinse positie in de loop van 1949 sterker werd, moest Nederland meer inbinden. Toen van een Uniedefensie vrijwel zeker weinig zou terechtkomen en het KNIL daarbij geen rol werd toebedacht, zou een fusie tussen KNIL en KL in de praktijk op een enorme vergroting van de KL neerkomen. Dit zou de Nederlandse staat veel geld kosten. Het Nederlandse kabinet begon zich dan ook tegen een fusie te keren en een aantal kabinetsleden wenste dat het KNIL maar aan de nieuwe staat werd overgedaan. Dat idee stuitte op fel verzet bij de militaire top in Indië. Op een dergelijke manier kon toch niet worden omgesprongen met militairen die altijd het Nederlandse gezag hadden gesteund. Het was bovendien moreel onaanvaardbaar. De voormalige vijanden tot samenwerking dwingen kon niet. Het KNIL zat duidelijk in de knel. In de RTC werd uiteindelijk een oplossing gevonden. De inheemse KNIL-militairen konden toetreden tot het federale Indonesische leger of demobiliseren, en de Europese militairen kregen drie alternatieven voorgelegd: na aanvaarding van het Indonesische staatsburgerschap overstappen naar het Indonesische leger, demobiliseren of toetreden tot de KL. Op 26 juli 1950 werd het KNIL ontbonden. Ruim de helft van de Europese KNIL-militairen, bijna 8000 man, was naar de KL overgegaan en ruim de helft van de inheemse militairen, bijna 26.000 man, was individueel of onderdeelsgewijs toegetreden tot het federale leger.

Dit zijn de nuchtere cijfers. De „reorganisatie” van het KNIL, zoals de opheffing werd genoemd, verliep in de eerste helft van 1950 niet zonder problemen. Zij kwam voor de meeste KNIL-militairen als een donderslag bij heldere hemel. Zij waren in de loop van 1949 nauwelijks op de hoogte gebracht van de diverse opties met betrekking tot hun toekomst en dus niet voorbereid op de onmiddellijke liquidatie. Zij waren het kind van de dekolonisatierekening. Hun toekomst was onzeker. Lange tijd was onbekend onder welke condities de militairen konden overgaan naar de KL of het federale leger. KNIL-officieren verloren hun greep op de manschappen. Het aantal deserteurs nam toe.

Het gevoel in de steek te zijn gelaten, dat met name onder de inheemse militairen sterk leefde, werd uitgebuit door de vermaarde kapitein R. P.

Molukse KNIL-militairen: onvoorbered en ongewild naar een onbekend land

P. Westerling. Deze militair, die bekendheid genoot door zijn optreden in Zuid-Celebes in 1947, was sinds begin 1949 ambteloos burger. Rond zijn persoon was een geweldige mythevorming ontstaan. Ontevreden KNIL-militairen, onder wie Ambonezen van het Regiment Speciale Troepen (RST), hadden hun hoop op hem gevestigd. Ook genoot hij grote faam onder de Islamitische bevolking in de deelstaat Pasoendan (West-Java). Voor de Republikeinse autoriteiten was hij de grote onberekenbare, gelijk Patton voor de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog: waar zou deze gevreesde tegenstander opduiken en zijn slag slaan? Westerling had een legertje ontevredenen en avonturiers om zich verzameld, onder wie 310 KNIL-militairen, van wie er 141 tot het RST behoorden. Hen was voorgehouden dat veel KNIL-militairen, politiemannen en zelfs TNI'ers zich bij een eventuele coup zouden aansluiten. Op 23 januari deed het legertje een amateuristische poging enkele punten in Bandoeng te bezetten. De verwachte steun bleef echter uit. De nietige coup mislukte jammerlijk, maar had wel grote gevolgen.

Om dit te begrijpen moet men zich realiseren dat er achter het probleem van de „afgeschreven” KNIL-militairen een dieper conflict schuilging, en wel dat tussen de unitaristen en de federalisten. De unitaristen streefden een eenheidsstaat na. Zij hadden weliswaar de grootste aanhang in de dominante deelstaat Republiek Indonesië, waar de TNI in toenemende mate de politieke koers bepaalde, maar hun ideeën vonden ook in de deelstaten weerklank, vooral onder invloed van de vrijge-

laten politieke gevangenen en de in de samenleving teruggekeerde guerrillero's. De federalisten wilden de deelstatenstructuur vasthouden en zagen de legering van naar het federale leger overgegangene ex-KNIL-militairen in de deelgebieden als een mogelijkheid de TNI-, en dus de unitaristische, invloed te beperken. De mislukte coup van Westerling was koren op de molen van de unitaristen. De betrokkenheid van KNIL-militairen en de contacten tussen Westerling en de regering van de deelstaat Pasoendan greep de federale Indonesische regering aan om af te rekenen met de deelstaat Pasoendan en de deelstatenconceptie in het algemeen.

De Ambonezenkwestie was eveneens zeer nauw met het unitarisme-federalismeconflict verbonden. Toen in de loop van april 1950 duidelijk werd dat de deelstaat Oost-Indonesië, waarvan de Zuid-Molukken een onderdeel waren, in een eenheidsstaat zou opgaan, werd op de 25e van die maand de onafhankelijke „Republiek Maluku Selatan” uitgeroepen. Hierbij waren ook Ambonese KNIL-militairen betrokken. Vanaf dat moment was het onmogelijk te voldoen aan de voorwaarden die de Ambonese KNIL-militairen aan hun toetreden tot het federale leger stelden. Zij wensden namelijk in Oost-Indonesië te worden gelegerd. Ook stond de federale regering niet toe dat ze naar Ambon werden afgevoerd.

De Ambonezenkwestie was een feit. De „reorganisatie” van het KNIL werd erdoor vertraagd. Na de officiële opheffing van dit leger kregen de Ambonese militairen tijdelijk de KL-status. Toen be-

Monument van de U-brigade op het ereveld Belantoeng te Padang, Sumatra (foto Ch. G. Jansen)

gin december 1950 de belangrijkste plaatsen op Ambon in Indonesische handen waren, mochten de militairen wel naar Ambon vertrekken. De Ambonese voormannen wezen dit op hun beurt af en eisten afvoer naar onbezet gebied. Na koortsachtig overleg tussen alle betrokken partijen, na rechtszaken en gewapende schermutselingen werd ten slotte in februari 1951 overeengekomen de 4000 Molukse ex-KNIL-militairen en hun familieleden, in totaal ongeveer 12.5000 personen, tijdelijk naar Nederland te sturen. Een noodoplossing! De militairen werd niet verteld dat zij bij aankomst in Nederland uit militaire dienst zouden worden ontslagen. Totaal onvoorbereid en ongewild kwamen zij in een onbekend land terecht, met een ongewisse toekomst voor zich.

Na het vertrek van de Ambonezen en de laatste KL-militairen halverwege 1951 werd de Nederlandse militaire aanwezigheid in de voormalige kolonie belichaamd in de Nederlandse Militaire Missie. Oorspronkelijk, vóór de RTC, had men aan Nederlandse zijde gehoopt dat Nederland een stevige militaire poot op Indonesisch grondgebied kon houden door bijstand bij de opbouw van een federale krijgsmacht te verlenen en door een belangrijke bijdrage aan de Uniedefensie te leveren. De externe verdediging was echter voor de Indonesiërs geen prioriteit. Nederland mocht gezien zijn zwakke positie tijdens de RTC blij zijn dat er überhaupt een missie kwam. In een overgangperiode werd deze een adviserende en instruerende rol toebedacht. Haar succes was in de praktijk afhankelijk van de bereidwilligheid van de Indonesische militairen aan de top en op lokaal niveau om met haar samen te werken. Deze bereidwilligheid hing nauw samen met de omvorming van de TNI van een guerrillaleger tot een strak georganiseerd

politieleger. Voormalige TNI-strijders hadden grote moeite met die reorganisatie, o.a. omdat veel ex-KNIL-militairen erbij waren betrokken. Indonesische argwaan tegen een al te grote invloed van de missie, gebrek aan visie en leiding aan die zijde, alsmede pessimisme en gebrek aan voortvarendheid aan Nederlandse kant bemoeilijkten de werkzaamheden van de missie aanzienlijk. Begin 1954 werd zij opgeheven.

De thuiskomst

De militairen keerden enigszins sceptisch uit Indonesië terug. De oorlogsvrijwilligers arriveerden in 1948 als eersten. Vanaf eind 1949 volgden de dienstplichtigen van 1 Divisie „7 December” en de later uitgezonden onderdelen. Men was voorgespiegeld dat zij bij thuiskomst goed zouden worden ontvangen. Bovendien waren hun rechten vastgelegd in het Besluit Demobilisatievoorzieningen 1948. De militairen, door hun ervaringen met het breken van eerder gedane toezeggingen wijzer geworden, wilden dit echter eerst zien en pas dan zouden zij het geloven.

Het overgrote deel van de gedemobiliseerden is althans in materieel opzicht goed ontvangen, hoewel een aantal van hen tussen wal en schip is terechtgekomen. De invaliden konden een beroep doen op aparte regelingen. Overheids- en particuliere instanties werkten bij de opvang goed samen. De demobilisanten werden geholpen aan werk of een opleiding. Het vinden van een passende huisvesting was in een tijd van algehele woningnood een veel groter probleem, dat niet binnen enkele jaren kon worden opgelost. Hadden de gedemobiliseerden eenmaal een plaats in de samenleving

gevonden, dan verdwenen zij „uit het zicht” van de overheid, behalve wanneer zij voor herhalingsoefeningen werden opgeroepen, hetgeen ook door velen als een trap na werd ervaren.

De sleutel tot het begrijpen van de huidige veteranenproblematiek is het feit dat er vrijwel geen psychische opvang was, terwijl men van de gevolgen van traumatische oorlogservaringen op langere termijn helemaal geen weet had. De verhalen van de Indië-veteranen sloten bovendien niet aan op de ervaringen uit het dagelijkse leven in Nederland en op het beeld van het Nederlandse militaire optreden zoals dat door de media was geschetst. Er was meer sprake van onbegrip dan van onwil om te luisteren. Bovendien werd de Nederlandse samenleving „wederopgebouwd”, waardoor de veteranen ook geen tijd werd gegeven om hun in Indië opgedane ervaringen psychisch te verwerken. Er kwam een generatie jongemannen (èn -vrouwen) thuis die met zeer gemengde gevoelens terugkeek op haar Indië-tijd. Enerzijds was zij, zeker diep in het hart, ontevreden en gefrustreerd. Zij vroeg naar de zin van haar aanwezigheid daar en klaagde over het gebrek aan erkenning voor haar optreden in Indië. Anderzijds dacht zij met warme gevoelens aan de kameraadschap die zij daar had leren kennen. Het waren dié elementen: miskenning en kameraadschap, die de aanzet

vormden voor de oprichting van diverse veteranenorganisaties. De ene zet zich tot op de huidige dag in voor directe materiële hulp, de andere voor materiële en immateriële belangenbehartiging en weer een andere voor waakzaamheid ten aanzien van het defensiebeleid.

De laatste jaren zijn door de overheid belangrijke initiatieven genomen ten aanzien van de zorg voor veteranen. Zo kwam er een „Vertrouwensman Oud-militairen Indiëgangers” en werd bij het ministerie van defensie een afdeling „Beleid post-actieve militairen” gecreëerd. De huidige minister van defensie, A. L. ter Beek, heeft met de nota „Zorg voor veteranen in samenhang” een belangrijke aanzet gegeven tot een geïntegreerd veteranenbeleid.

Het is te hopen dat behalve het probleem van de erkenning, ook de problematiek van de psychische nazorg en de pensioenproblematiek, weliswaar laat, maar toch nog tot een voor alle partijen min of meer bevredigende oplossing kan worden gebracht. De veteranen hebben voor dit doel hun krachten gebundeld in het „Veteranen-platform”. Overigens is het maar zeer de vraag of de veteranenproblematiek ooit ècht kan worden „opgelost”. Oud zeer, onbegrip, bureaucratische structuren, het zijn muren die nooit tot de bodem zijn te slechten.

Literatuur

Dit artikel is voor een belangrijk deel gebaseerd op de lezingen, gehouden tijdens het door de Stichting Maatschappij en Krijgsmacht in het najaar van 1989 gehouden symposium „De politionele acties: afwikkeling en verwerking”, en gebundeld in: G. Teitler en J. Hoffenaar (red.) — *De politionele acties: afwikkeling en verwerking*. Amsterdam (1990). Hieronder een keuze uit de overige literatuur.

B. R. O. G. Anderson — *Java in a time of revolution. Occupation and resistance 1949-1946*. Ithaca, Londen (1972).

J. Bank — *Rubber, rijk, religie. De koloniale trilogie in de Indonesische kwestie 1945-1949. Bijdragen en Me-*

dedelingen betr. de geschiedenis der Nederlanden 96(1981)230-259.

P. M. H. Groen — *De eindafrekening: militaire resultaten van de tweede politionele actie. Med. Sectie militaire geschiedenis Landmachtstaf* 12(1989)112-196.

J. Hoffenaar — *De Indonesische kwestie (1945-1949). De Nederlandse militaire inbreng nader bekeken. Mil. Spect.* 156(1987)(4)172-179.

R. M. McMahon — *Colonialism and Cold war. The United States and the struggle for Indonesian independence, 1945-'49*. Ithaca, Londen (1981).

E. I. van der Meulen — *Dossier Ambon 1950. De houding van Nederland ten opzichte van Ambon en de RMS*. Den Haag (1981).

G. Teitler en P. M. H. Groen — *De politionele acties*. Amsterdam (1987).

